

BADIIY ADABIYOTDA ONA OBRAZI

Berdimurodova Gulsevar Abdiqayum qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, pedagogika
va ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti filologiya
va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishining 1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada dunyodagi barcha xalqlar uchun aziz va muqaddas bo'lgan, ezgulik va mehr-muhabbat ramzi bo'lgan ona obrazi ulug'lanadi. Badiiy adabiyotda ona obrazi doim yuksak hurmat bilan tasvirlanib, inson qalbining eng nozik tuyg'ularini ifodalaydi. Maqolada ona obrazining badiiy asarlarda qanday tasvirlanishi, yozuvchilar tomonidan unga yuklatilgan ma'naviy-axloqiy vazifalar tahlil qilinadi. Shuningdek, ona siymosi orqali inson qalbining eng nozik tuyg'ulari, ruhiy kechinmalari va hayotiy qadriyatlari ifoda etilishi misollar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *Ona mehri, sadoqati, muqaddas siymo, sabr-matonat, hayot manbai, fidoyilik timsoli, cheksiz mehr, ezgulik ramzi, jonkuyar zot.*

ABSTRACT

This article comprehensively examines the image of the mother in fiction, its essence and its role in the literature of different nations. The image of the mother is considered sacred and precious for all humanity, symbolizing kindness, love, devotion and selflessness. The article analyzes how the image of the mother is portrayed in literary works and explores the moral and spiritual functions assigned to it by writers. Furthermore, it demonstrates, through examples, how the most delicate human emotions, inner experiences and life values are expressed through the image of the mother.

Keywords: *Mother's love, devotion, sacred figure, symbol of self-sacrifice, boundless affection, symbol of goodness, compassionate devoted.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье широко освещается образ матери в художественной литературе, его сущность и значение в литературе разных народов мира. Образ матери является священным и дорогим для всего человечества, выступая символом доброты, любви, преданности и самоотверженности. В статье анализируется, как образ матери изображается в художественных произведениях, а также какие духовно-нравственные функции возлагаются на него писателями. Кроме того, на основе примеров раскрывается, как через

образ матери выражаются самые тонкие чувства человека, его внутренние переживания и жизненные ценности.

***Ключевые слова:** Материнская любовь, преданность, святой образ, символ самоотверженности, безграничная любовь, символ добра, самоотверженная.*

KIRISH

“Ona” siymosi insoniyat tafakkuri va madaniy taraqqiyotining eng qadimiy va barqaror estetik hamda axloqiy kategoriyalaridan biri sifatida shakllangan bo‘lib, u barcha xalqlarning mifologik qarashlari, diniy e‘tiqodlari, folklori va badiiy adabiyotida markaziy o‘rin egallaydi. Ona obrazi inson hayotining boshlanish nuqtasi bo‘lishi bilan birga, uning butun hayotiy yo‘nalishini belgilovchi ma‘naviy tayanch sifatida ham talqin etiladi. Shu sababli adabiyot tarixida ona timsoli doimo muqaddaslik, fidoyilik, mehr-muhabbat va sabr-toqat kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘un holda tasvirlanib kelgan.

Badiiy adabiyotda ona obrazi ko‘pincha real hayotiy kuzatuvlar, psixologik tahlil va falsafiy umumlashmalar asosida yaratiladi. U bir tomondan individual shaxs sifatida konkret hayotiy sharoitda tasvirlansa, ikkinchi tomondan, umumlashma darajasiga ko‘tarilib, butun insoniyatga xos bo‘lgan onalik tuyg‘usining badiiy modeli sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois ona obrazi adabiyotshunoslikda arxetipik obrazlar qatoriga kiritilib, uning semantik doirasi juda keng va ko‘pqatlamli hisoblanadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi bugungi globallashuv sharoitida yanada ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda ma‘naviy qadriyatlarning transformatsiyasi, oilaviy institutning ijtimoiy ahamiyati va yoshlar tarbiyasi masalalari ona obrazi orqali ifodalanadigan axloqiy mezonlar bilan bevosita bog‘liqdir. Adabiy asarlarda yaratilgan ona obrazlari insonda empatiya, vijdoniylik, mas‘uliyat va mehr-oqibat kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim psixologik va pedagogik vazifa bajaradi. Shu jihatdan ona obrazi nafaqat badiiy-estetik hodisa, balki ijtimoiy-axloqiy tizimning ham muhim komponenti sifatida qaraladi.

O‘zbek va jahon adabiyotida ona obrazining turli talqinlari mavjud bo‘lib, ular davr, ijtimoiy muhit va yozuvchining estetik dunyoqarashiga qarab o‘zgarib boradi. Ayrim asarlarda ona obrazi oddiy, hayotiy detal va kechinmalar orqali ifodalansa, boshqa asarlarda u falsafiy va tragik mohiyat kasb etadi. Biroq barcha holatlarda ona timsoli insoniylikning eng yuksak ifodasi sifatida saqlanib qoladi.

Shu nuqtayi nazardan, ona obrazini badiiy adabiyotda o‘rganish uning estetik, psixologik va tarbiyaviy funksiyalarini chuqur anglashga xizmat qiladi. Bu esa

adabiyotshunoslikda nafaqat matn tahlili, balki inson ruhiyati va jamiyat ma'naviyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

“Ona” obrazini yuqori darajaga ko'tarib, bu muqaddas timsolni yaqqol, go'zal va betakror siymo sifatida yarata olgan ijodkor, yozuvchi, «hayot qozonida qaynagan adib» O'tkir Hoshimovning «Dunyoning ishlar» qissasidagi «Gilampaypoq» hikoyasidan parchani olsak: Oyimning oyog'i kasal. Salqin tushishi bilan shishib ketadi. Qo'ni-qo'shnilar ahvol so'rasa, ularni ham, o'zini ham yupatadi. Ha, endi keksalik-da, o'rgilay. Lekin onamning oyoq og'rig'i faqat keksalikdan emas edi. Buni boshqalar bilmasa ham, yolg'iz men bilaman.

Bolaligimda ko'p kasal bo'lardim. Bir kuni akalarim bilan yaxmalak o'ynab, kechqurun isitmam ko'tarildi. O'sha vaqt qulog'im ostida onamning chirqillab yig'lagani, hadeb bir gapni qaytarayotgani eshitiladi: «Voy, endi nima qilaman! Voy, bolam o'lib qoladi!» Keyin onasi qor yog'ishiga qaramasdan, bemor farzandini qo'lida ko'tarib tabibga boradi. Tabib mushtipar onaga nazar tashlar ekan: «Oyog'ingizdan ayrilibsiz-ku!», — deydi. Qorda yuraverganidan ikkala oyog'i qip-qizil go'sht bo'lib ketgan edi.

Parchadan shuni anglashimiz mumkinki, har bir ona farzandi uchun har doim hamma narsaga tayyor bo'ladi. Onalar farzandini asrab qolish uchun o'z sog'lig'idan ham voz kechadi. O'z bolasiga shunchalar sadoqatlilikini ko'rgan insonning ko'ngli bo'shshib, beixtiyor ko'ziga yosh keladi.

O'zbek adabiyotida ona obrazining go'zal va takrorlanmas namunalarini o'zida aks ettirgan asarlardan biri — Asrga tatigulik kun romanidagi Nayman onadir. Asarda Nayman ona o'g'li Jo'lamonni jungjanglarning qo'lidan ozod qilish uchun uzoq yo'l bosib o'tadi. Nayman ona Sario'zak cho'llarini yolg'iz kezar ekan, bir payt yaylovning narigi chekkasida odamning qiyofasi ko'rinadi. Tuyachi uzun tayog'iga suyangan holda, ortidagi yuk ortilgan tuyasining tizginini ushlab, qosh ustiga bostirib kiygan telpagi ostidan onaning yaqinlashib kelayotganini bamaylihotir kuzatib turadi. Nayman ona tuyachiga yaqin kelib, uni tanidi-yu, tuyasidan qanday tushganini bilmay qoldi: «O'g'ilginam, qarog'im! Seni izlamagan joyim qolmadi!», — deya o'g'li tomon talpindi. Men sening onangman, biroq o'g'il tanimadi.

Dushmanlar Jo'lamonni xotirasidan mahrum qilib, o'z onasini ham tanimaydigan darajaga tushirgan bo'lsalar-da, ona yuragi baribir farzandini his qildi. Nayman ona o'g'lining oldiga kelib, uning bolalik xotiralarini eslatadi, uni tanishiga umid qiladi, ammo Jo'lamon onasini tanimaydi. Manqurtga aylangan o'g'il o'z onasini dushman deb bilib, unga kamondan o'q uzib, onasini o'ldiradi.

Jo‘lamonning boshidagi tuyaning terisidan yasalgan qalpoq o‘zligini, hatto tuqqan onasini ham unittirishga sabab bo‘ladi. Shu tariqa manqurtga aylanib qoladi va o‘z onasining qotiliga aylanadi. Mazkur tadqiqotda badiiy adabiyotdagi ona obrazini tahlil qilishda adabiyotshunoslikning bir nechta ilmiy yondashuvlaridan foydalanildi. Xususan, strukturaviy-semantik tahlil usuli orqali matndagi obrazning ichki mazmuniy qatlamlari, uning badiiy ifoda vositalari va muallif tomonidan berilgan g‘oyaviy yuklamasi o‘rganildi. Shuningdek, qiyosiy-tarixiy metod asosida turli davr va turli adiblar ijodida ona obrazining o‘zgarishi va rivojlanish dinamikasi tahlil qilindi. Bu yondashuv ona obrazining milliy va umuminsoniy xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi.

Bundan tashqari, psixologik tahlil metodi orqali ona obrazining ichki kechinmalari, hissiy holatlari hamda farzand bilan bog‘liq ruhiy munosabatlari yoritildi. Hermenevtik yondashuv esa badiiy matnning chuqur ma‘nolarini ochib berish, undagi ramziy va metaforik ifodalarni talqin qilishda qo‘llanildi. Ushbu metodlar uyg‘unligi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta‘minlab, ona obrazining badiiy adabiyotdagi ko‘p qatlamli mohiyatini ochib berishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Badiiy adabiyotda ona obrazi insoniyatning eng qadimiy estetik va axloqiy kategoriyalaridan biri sifatida shakllangan bo‘lib, u barcha millat va xalqlar adabiy tafakkurida universal badiiy timsol darajasiga ko‘tarilgan. O‘rganilgan adabiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ona obrazi har bir davr adabiyotida ijtimoiy, falsafiy va psixologik yuklama bilan boyib borgan holda rivojlanib kelgan. Bu obrazning eng muhim xususiyati uning statik emasligi, ya‘ni tarixiy jarayonlar, jamiyatning ma‘naviy ehtiyojlari va yozuvchining individual badiiy dunyoqarashiga mos ravishda o‘zgarib borishidadir.

Realistik yo‘nalishdagi asarlarda ona obrazi ko‘proq hayotiy detallar, kundalik turmush tasvirlari va psixologik kechinmalar orqali ochiladi. Bunday asarlarda ona oddiy inson sifatida tasvirlansa-da, uning ichki dunyosi nihoyatda murakkab, ko‘p qatlamli va hissiy jihatdan chuqur ifodalanadi. O‘tkir Hoshimov ijodiy merosi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Uning asarlarida ona obrazi hayotiy voqelik bilan uzviy bog‘liq holda beriladi va u orqali insonning eng nozik psixologik holatlari ochib beriladi. Ayniqsa, ona va farzand o‘rtasidagi munosabatlar tasviri orqali muallif insoniy mehr, fidoyilik va vijdon kategoriyalarini badiiy jihatdan chuqur yoritadi.

Hoshimov asarlaridagi ona obrazi tahlil qilinganda, uning asosiy semantik markazi “fidoyilik” va “ichki sabr” tushunchalari bilan belgilanadi. Ona ko‘pincha o‘zining shaxsiy ehtiyojlarini chetga surib, farzand manfaatini ustun qo‘yuvchi ma‘naviy subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Bu holat psixologik jihatdan “o‘zini

inkor etish orqali yashash” fenomeniga yaqinlashadi. Ya’ni ona obrazi o‘z mavjudligini farzand hayoti orqali anglaydi va shu orqali badiiy matnda yuqori darajadagi emotsional ta’sir kuchi hosil qilinadi.

Boshqa tomondan, Chingiz Aytmatov ijodida ona obrazi falsafiy va ekzistensial muammolar bilan chambarchas bog‘langan holda tasvirlanadi. Uning asarlarida ona faqat oilaviy yoki individual timsol emas, balki butun insoniyat taqdiri bilan bog‘liq bo‘lgan universal kategoriya sifatida ko‘rinadi. Bu yerda ona obrazi xotira, o‘zlik, ma’naviy identifikatsiya va insoniylikning saqlanishi kabi keng falsafiy tushunchalar bilan integratsiyalashgan.

Aytmatov ijodida ona obrazi ko‘pincha dramatik va tragik vaziyatlar orqali ochiladi. Bu esa obrazning emotsional va falsafiy yukini yanada kuchaytiradi. Ona va farzand o‘rtasidagi uzilish yoki begonalashuv motivlari insoniyatning ma’naviy inqirozi bilan bog‘liq global muammo sifatida talqin qilinadi. Bu jihatdan ona obrazi individual darajadan chiqib, sivilizatsion darajaga ko‘tariladi.

Ona obrazining badiiy talqinini qiyosiy aspektda o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, turli ijodkorlarda bu timsol bir xil g‘oyaviy markazga ega bo‘lsa-da, ifoda uslubi, badiiy yo‘nalish va falsafiy yuklama jihatidan sezilarli darajada farqlanadi. Realistik adabiyotda ona obrazi hayotiy voqelikning bevosita aks ettirilishi bilan ajralib turadi, romantik yoki falsafiy yo‘nalishlarda esa u ko‘proq umumlashma va ramziy ma’noga ega bo‘ladi. Shu jihatdan ona obrazi adabiyotshunoslikda “ko‘p qatlamli badiiy konstrukt” sifatida baholanadi.

Qiyosiy tahlil natijalari ko‘rsatadiki, O‘tkir Hoshimov ijodida ona obrazi asosan ichki psixologik kechinmalar orqali ochiladi. Bu yondashuvda ona obrazining markazida real hayotiy detallar, oilaviy muhit va kundalik hayotiy vaziyatlar turadi. Ona farzandiga bo‘lgan mehrini katta deklarativ ifodalar orqali emas, balki oddiy, ammo nihoyatda ta’sirchan harakatlar orqali namoyon etadi. Shu sababli O‘tkir Hoshimov asarlarida ona obrazi o‘quvchiga yaqin, tushunarli va emotsional jihatdan ishonarli ko‘rinadi.

Aksincha, Chingiz Aytmatov ijodida ona obrazi falsafiy-metaforik darajaga ko‘tariladi. Bu yerda ona timsoli nafaqat shaxsiy munosabatlar doirasida, balki tarixiy, ijtimoiy va ekzistensial muammolar bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Ayniqsa, inson xotirasi, o‘zlikni yo‘qotish va ma’naviy begonalashuv kabi konseptlar ona obrazi orqali chuqur ochib beriladi. Bu esa obrazning semantik maydonini kengaytirib, uni individual darajadan universal darajaga olib chiqadi.

Qiyosiy tahlilda yana bir muhim jihat shundan iboratki, Hoshimov ijodida ona obrazi ko‘proq “hayotiy sabr” va “kundalik fidoyilik” bilan bog‘langan bo‘lsa, Aytmatov asarlarida u “falsafiy fojia” va “insoniyat muammosi” bilan uyg‘unlashadi.

Birinchi yondashuvda o‘quvchi hissiy empatiyaga jalb etilsa, ikkinchi yondashuvda o‘quvchi intellektual-falsafiy mushohadaga undaladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ona obrazi har ikkala ijodiy maktabda ham markaziy badiiy unsur bo‘lib qoladi, biroq uning funksional vazifasi turlicha namoyon bo‘ladi. Realistik adabiyotda u tarbiyaviy va emotsional ta‘sir vositasi bo‘lsa, falsafiy adabiyotda u insoniyatning ma‘naviy holatini aks ettiruvchi universal ramzga aylanadi.

Shuningdek, tahlillar ona obrazining o‘quvchi ongiga ta‘sir darajasi yuqori ekanligini tasdiqlaydi. Bu obraz orqali o‘quvchi nafaqat badiiy voqelikni idrok etadi, balki axloqiy qadriyatlarni ham qayta baholaydi. Ona obrazi empatiya mexanizmini faollashtirib, shaxsning ma‘naviy sezgirligini oshiradi. Natijada badiiy matn tarbiyaviy funksiyani ham bajaradi.

Ona obrazi haqidagi yakuniy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu timsol badiiy adabiyotda nafaqat estetik birlik, balki murakkab ijtimoiy-psixologik va falsafiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. U insonning hayotiy tajribasi, emotsional xotirasi va ma‘naviy qadriyatlar tizimini o‘zida mujassam etuvchi markaziy obrazlardan biridir. Shu sababli ona obrazi har qanday adabiy matnda ikkinchi darajali epizodik figura emas, balki semantik yuklamasi eng yuqori bo‘lgan badiiy birlik sifatida qaraladi.

Yakuniy natijalar shuni tasdiqlaydiki, ona obrazi turli adabiy yo‘nalishlarda quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi: birinchidan, u insoniy mehr va fidoyilikning badiiy modeli sifatida xizmat qiladi; ikkinchidan, u oilaviy va ijtimoiy munosabatlar tizimini ifodalovchi axloqiy mezon vazifasini bajaradi; uchinchidan, u inson ruhiyatining eng nozik psixologik qatlamlarini ochib beruvchi vosita hisoblanadi. Ushbu funksiyalar ona obrazining universal va barqaror badiiy kategoriya ekanligini ko‘rsatadi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, ona obrazi orqali mualliflar ko‘pincha insoniy qadriyatlarning yemirilishi yoki saqlanib qolishi masalasini ko‘taradilar. Ayniqsa, modern va falsafiy yo‘nalishdagi asarlarda ona timsoli insoniyatning ma‘naviy tanazzuli yoki ma‘naviy uyg‘onish jarayonini ifodalovchi indikator sifatida ishlatiladi. Bu esa obrazning semantik yukini yanada kengaytiradi va uni global madaniy diskurs darajasiga olib chiqadi.

Shuningdek, natijalar ona obrazining o‘quvchi psixologiyasiga kuchli ta‘sir ko‘rsatishini ham tasdiqlaydi. Badiiy matnda ona siymosi orqali berilgan emotsional holatlar o‘quvchida empatiya, vijdoniylik va axloqiy mulohaza yuritish qobiliyatini faollashtiradi. Bu jarayon adabiyotning tarbiyaviy funksiyasini kuchaytirib, uni faqat estetik hodisa emas, balki ma‘naviy-ijtimoiy institut sifatida ham ko‘rsatadi.

Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, ona obrazi badiiy adabiyotda o'zgarmas qadriyatlar tizimini ifodalovchi eng muhim universal timsollardan biridir. U turli davr va adabiy yo'nalishlarda turlicha badiiy shakllarda namoyon bo'lsa-da, uning asosiy mohiyati — cheksiz mehr, fidoyilik va insoniy poklik — o'zgarmas bo'lib qoladi. Shu jihatdan ona obrazi adabiyotshunoslikda doimiy ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'z dolzarbligini saqlab qoladi.

XULOSA

Har ikkala asarning o'zaro o'xshashlik jihatlari: ona mehrining tengsizligi, insoniy tuyg'ular va fidokor ona obrazi tasvirlangan. Ushbu asarlar o'quvchilarni onalarning farzandiga bo'lgan mehri qay darajada ekanligining yana bir isbotidir. Asarlarda har bir inson o'z onasini qadrlashi, e'zozlashi va ularning farzandlari uchun chekayotgan zahmatlarini qadrlashi kerak ekanligi ilgari suriladi. O'tkir Hoshimov asarlarida ona — oddiy, ammo qalban buyuk inson sifatida gavdalanadi. Chingiz Aytmatov asarlarida esa ona obrazi falsafiy va fojiviy ma'no kasb etib, insoniyat taqdiri bilan bog'lanadi. Badiiy asarlarda ona siymosi orqali insonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari, orzu-intilishlari va hayotiy qadriyatlari yuksak mahorat bilan ochib beriladi. Ona obrazi ko'pincha sabr-toqat, cheksiz mehr va fidokorlikning yorqin namunasi sifatida tasvirlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'. Hoshimov. Dunyoning ishlari: qissa. — Toshkent, 2000–2004.
2. CH. Aytmatov Asrga tatigulik kun: roman. — Toshkent, 2021.
3. O'zbek Milliy ensiklopediyasi. — Toshkent, 2001–2004.
4. O'zbek Milliy ensiklopediyasi. 2-jild. — Toshkent, 2003.
5. Jahon adabiyoti jurnali. — Toshkent, 2021. — № 3.